

PAŃSTWO I SPOŁECZEŃSTWO

STATE AND SOCIETY

E-ISSN 2451-0858 ISSN 1643-8299

ROK XXV: 2025, NR 1

DOI: 10.48269/2451-0858-pis-2025-1-004

Data wpłynięcia: 16.09.2024

Data akceptacji: 5.12.2024

WSPÓŁCZESNE TEORIE URBANISTYCZNE A KIERUNKI PRZESZTAŁCEŃ MAŁYCH MIAST W KONTEKŚCIE POLITYKI UNII EUROPEJSKIEJ DOTYCZĄCEJ ICH REWITALIZACJI

Elżbieta Przesmycka

prof. dr hab. inż. arch., Uniwersytet Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie,
Wydział Architektury i Sztuk Pięknych
<https://orcid.org/0000-0003-4190-9811>

Streszczenie

W artykule przedstawiono wyniki badań, w których wykorzystano opisowe podejście analityczne w celu zidentyfikowania współczesnych teorii urbanistycznych powiązanych z problematyką przekształceń i rozwoju małych miast, w tym koncepcji zrównoważonego rozwoju i procesów rewitalizacyjnych. Przeanalizowano współczesne teorie i idee urbanistyczne, które są wykorzystywane w działaniach mających na celu poprawę jakości życia w mieście. Prześledzono wybrane dokumenty unijne oraz przykłady dobrych praktyk w zakresie programów wspierających rewitalizację małych miast. Na tej podstawie przybliżono możliwości wykorzystania najlepszych sposobów realizacji procesów rewitalizacyjnych na przykładzie projektu „Petites Villes de Demain” realizowanego we Francji.

Słowa kluczowe: małe miasta, rewitalizacja, teorie urbanistyczne, jakość życia, dobre praktyki, społeczeństwo, program „Petites Villes de Demain” (Małe Miasta Jutra)

Contemporary urban planning theories and directions of transformation in small towns in the context of the European Union's policy on revitalization of small towns

Abstract

The article presents the results of research that used a descriptive analytical approach to identify contemporary urban planning theories related to the issues of transformation and development of small towns, including concepts of sustainable development and revitalization processes. Contemporary urban planning theories and ideas aimed at improving the quality of life in cities were analyzed. Selected EU documents and examples of good practices in programs supporting the revitalization of small towns were examined. Based on this, the possibilities of implementing the best practices for revitalization processes were illustrated using the example of the „Small Cities of Tomorrow” project implemented in France.

Key words: small towns, revitalization, urban planning theories, quality of life, best practices, society, Small Cities of Tomorrow programm

Wprowadzenie

Ostatnie ćwierćwiecze w Europie wpłynęło w dużym stopniu na przeobrażania miast. Wraz z rozrastaniem się większości dużych ośrodków miejskich pojawiła się stagnacja w rozwoju małych miast będących dopełnieniem sieci urbanistycznych poszczególnych krajów europejskich. Istnieje wiele zjawisk wpływających bezpośrednio i pośrednio na stan zachowania miast, warunki życia ich mieszkańców i stan środowiska zamieszkania. Dostrzegany jest kryzys małych ośrodków wyrażający się zmniejszającą się liczbą ludności, stagnacją gospodarczą i inwestycyjną oraz „upadkiem” historycznych centrów, których funkcjonalność nie nadąża za zmieniającym się stylem życia. W ramach poszczególnych państw Unii Europejskiej rewitalizacja miast realizowana jest z różnym powodzeniem, a zagadnienia z zakresu odnowy miejskiej i podniesienia jakości życia są przedmiotem polityki na poziomie unijnym. W wielu krajach pojawiają się procedury mające na celu skuteczne włączanie społeczności lokalnych w decydowanie o przyszłym kształcie ich otoczenia oraz znalezienie właściwej drogi do zachowania istoty współczesnego życia w małym mieście. Istotne jest fachowe wsparcie decydentów, wymiana doświadczeń i dobrych praktyk oraz lokalne określenie potrzeb danego miasta, a następnie skuteczne wyszukiwanie źródeł finansowania na różnych poziomach.

Nieodwracalne przekształcenia urbanistyczne większości małych miast i obrzeży miast dużych, które mają obecnie miejsce, są związane z sytuacją społeczną i demograficzną. Ostatnie dziesięć lat zaznaczyło się jednak zwiększeniem świadomości lokalnych społeczności w rozumieniu znaczenia miejscowego dziedzictwa kulturowego dla jakości życia. Mieszkańcy zaczynają bardziej identyfikować się z miejscową spuścizną architektoniczną, urbanistyczną i historyczną.

Zauważalne są zmiany będące efektem zaistnienia nowych warunków ekonomicznych i większej świadomości obywateli o znaczeniu sposobu zagospodarowania otoczenia dla jakości ich życia. Uważa się, że małomiasteczkowa i peryferyjna Europa jest pierwszą ofiarą narastających podziałów terytorialnych i społecznych¹.

Cel, metoda i zakres badań

Celem badań było określenie powiązań współczesnych teorii urbanistycznych z kierunkami rewitalizacji małych miast w kontekście uwarunkowań wynikających z polityki Unii Europejskiej.

Metoda badań obejmowała przegląd kluczowych dokumentów dotyczących strategii UE w ramach tych zagadnień, literatury związanej z tendencjami we współczesnej urbanistyce oraz przykładów dobrych praktyk rewitalizacji zastosowanych w małych miastach europejskich.

Zakres czasowy dotyczył ostatnich dwudziestu pięciu lat. Dodatkowo przeanalizowano francuski program „Petites Villes de Demain” (PVD, Małe Miasta Jutra), który wspiera miasteczka w inicjatywach na rzecz podniesienia jakości życia mieszkańców, edukacji i rewitalizacji.

Stan badań

Badania nad małymi miastami stają się przedmiotem zainteresowania specjalistów z wielu dziedzin, przybierając nie tylko formę interdyscyplinarną, ale również transdyscyplinarną.

Kierunki i teorie urbanistyki współczesnej, koncepcje rozwoju i przeobrażeń miast są przedmiotem zainteresowania wielu badaczy, którzy próbują poddać je klasyfikacji i odnaleźć najważniejsze elementy mogące mieć zastosowanie w rozwiązaniach praktycznych. Podwaliny do myślenia o urbanistyce XXI w. miała dać Nowa Karta Ateńska², jednak kolejne lata pokazały, że wielość wątków, idei i problemów znacznie wykracza poza te przewidziane w Karcie. Krystyna Solarek³ wskazuje, że nie ma obecnie jednego obowiązującego paradygmatu w projektowaniu urbanistycznym, a źródła inspiracji tkwią zarówno w ideach

¹ Association des Petites Villes de France, *La Confédération des Petites Villes de l'Union européenne*, <https://www.apvf.asso.fr/lapvf/la-confederation-des-petites-villes-de-lunion-europeenne> [dostęp: 12.08.2024].

² Europejska Rada Urbanistów, *Nowa Karta Ateńska 2003. Wizja miasta XXI w.*, Lizbona, 20 listopada 2003 r., tłum. z fr. S. Wyganowski, przekł. porównawczy z edycji ang. i red. S. Furman, B. Wyporek, Towarzystwo Urbanistów Polskich.

³ K. Solarek, *Współczesne koncepcje rozwoju miasta*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 2011, t. 56, z. 4, s. 51–71.

z początku XX w. (miasta ogrodu Ebenezero Howarda i zielonego promiennego miasta Le Corbusiera), w dwudziestowiecznym modernizmie i jego krytyce, jak i nurtach ekologicznych i społecznych panujących w XXI w. Wybrane teorie urbanistyki współczesnej przedstawiają w monografii pod tym samym tytułem Izabela Mironowicz i Piotr Lorens⁴. W kontekście poszczególnych teorii urbanistycznych w polskiej literaturze przedmiotu należy odnotować prace Katarzyny Mazur-Belzyt⁵ i Piotra Lorensa⁶. Szczegółowego przeglądu teorii i nurtów współczesnych modeli rozwoju miast, mogących mieć zastosowanie w małych miastach, dokonuje Eliza Farelnik. Autorka zauważa, że

Można zaobserwować proces ewolucji dotychczasowych podejść, skutkujący hybrydyzacją modeli rozwoju, gdzie poprzez łączenie założeń kilku podejść powstają nowe koncepcje, np. *smart green city*, *smart slow city*, *green slow city*. Proces ten można postrzegać jako przejaw podnoszenia poziomu odporności miast na kryzysy, co zwiększa szansę małych miast na adaptację do nowych warunków środowiskowych⁷.

Literatura dotycząca roli partycypacji społecznej w procesach planowania i rewitalizacji miast jest obszerna. Przykładem może być Lorens, który zauważa, że

w przypadku tzw. krajów post-transformacyjnych (do których zalicza się państwa postsocjalistyczne, a także kraje stojące w obliczu transformacji gospodarczej bez zmiany ustrojowej) zapotrzebowanie na partycypację społeczną rośnie w szybkim tempie. Należy zauważyć, że jeszcze kilka lat temu angażowanie społeczności lokalnej w proces podejmowania decyzji dotyczących rozwoju miast było uważane za swego rodzaju nowinkę i rzadko traktowane poważnie⁸.

Problematyka małych miast ma również kluczowe znaczenie dla postępów w naukach społecznych, w szczególności tzw. studiów miejskich, w których do niedawna małe miasta nie były wiodącym tematem badań⁹. Relacje pomiędzy polityką krajową a unijną w odniesieniu do możliwości rozwojowych miast były przedmiotem badań m.in. Anny Augustyn, która analizowała politykę miejską

⁴ *Wybrane teorie urbanistyki współczesnej*, red. P. Lorens, I. Mironowicz, Akapit-DTP, Gdańsk 2013.

⁵ K. Mazur-Belzyt, *Równoważenie rozwoju małego miasta w XXI wieku – ujęcie teoretyczne*, „Studia Miejskie” 2016, t. 22, s. 23–34.

⁶ P. Lorens, *Równoważenie rozwoju przestrzennego miast w Polsce*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN” 2015, nr 161, s. 75–81.

⁷ E. Farelnik, *Contemporary concepts of small town development*, „Economics and Law” 2023, vol. 22, issue 3, s. 510, <https://doi.org/10.12775/EiP.2023.027>. Tłum. E.P.

⁸ P. Lorens, *Civilizing the public participation practice in post-transition countries*, „IOP Conference Series Materials: Science and Engineering” 2019, vol. 603, 052048, s. 1, <https://doi.org/10.1088/1757-899X/603/5/052048>. Tłum. E.P.

⁹ D. Bell, M. Jayne, *Small Cities? Towards a Research Agenda*, „International Journal of Urban and Regional Research” 2009, vol. 33, issue 3, s. 683–699, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2009.00886>.

w Polsce i kluczowe dokumenty strategiczne w kontekście polityki spójności UE: „Włączenie polityki miejskiej do działu «rozwoj regionalny» pozwoli na wykorzystanie polityki miejskiej jako instrumentu rozwoju społeczno-gospodarczego kraju”¹⁰. Jak zauważa Ewa Pancer-Cybulska, polityka spójności wiążąca się z rozwojem państw Unii Europejskiej w latach „2014–2020 uległa reorientacji w kierunku wzmacniania efektów inwestycji ze środków UE i lepszego dostosowania ich do indywidualnych potrzeb regionów i miast”¹¹. Analiza wykorzystania środków UE na rozwój wybranych miast jest przedmiotem badań m.in.: Elżbiety Chądzyńskiej (małe miasta Dolnego Śląska w latach 2004–2012)¹², Bartosza Bartosiewicza i Tomasza Kamińskiego¹³, Marcina Wajdy (analiza m.in. wpływu pandemii COVID-19 i wojny w Ukrainie na możliwości wsparcia miast w perspektywie 2021–2027)¹⁴.

Programy takie jak „Petites Villes de Demain” stają się przedmiotem badań z zakresu urbanistyki, geografii, ekonomii i gospodarki przestrzennej¹⁵. Badacze zwracają uwagę na złożoność problemu wzrostu gospodarczego w skali krajowej bądź światowej i obecnych tendencji regresu rozwoju małych miast¹⁶. W literaturze małe miasta w Europie często przedstawiane są w aspekcie ryzyka marginalizacji zarówno znaczenia samych ośrodków miejskich, jak i ich zaplecza. Przyszłość terytoriów niemetropolitalnych nie jest wyłącznie kwestią krajową, a w całej Unii Europejskiej ich los w coraz większym stopniu zależy od polityk europejskich mających wpływ terytorialny (wspólna polityka rolno, konkurencja itp.)¹⁷. Niewielkie ośrodki miejskie przedstawiane są również

¹⁰ A. Augustyn, *Polityka miejska w Polsce w świetle polityki spójności UE na lata 2014–2020*, „Problemy Rozwoju Miast” 2012, R. 9, z. 2, s. 14.

¹¹ E. Pancer-Cybulska, *Miasta w polityce spójności Unii Europejskiej*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2014, t. 3, nr 37, s. 132.

¹² E. Chądzyńska, *Wpływ funduszy Unii Europejskiej na rozwój małych miast dolnośląskich w okresie 2004–2012*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2014, nr 18, s. 75–89.

¹³ B. Bartosiewicz, T. Kamiński, *Wykorzystanie funduszy unijnych w małych miastach w Polsce w latach 2007–2013 – ujęcie przestrzenne*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2014, nr 18, s. 3–22.

¹⁴ M. Wajda, *Polityka miejska w nowej perspektywie finansowej Unii Europejskiej 2021–2027: ewolucja czy rewolucja we wspieraniu miast?*, „Studia z Polityki Publicznej” 2024, t. 10, nr 2, s. 9–27, <https://doi.org/10.33119/KSzPP/2023.2.1>.

¹⁵ C. Durand, *Petites villes de demain: un programme au service de la revitalisation des petites villes et de la création de projets de territoires*, „Architecture, aménagement de l’espace” 2023, dumas-04157652.

¹⁶ K. Grossmann, A. Mallach, *The small city in the urban system: complex pathways of growth and decline*, „Geografiska Annaler: Series B, Human Geography” 2021, vol. 103, issue 3, s. 169–175, <https://doi.org/10.1080/04353684.2021.1953280>; B. Heider, *What Drives Urban Population Growth and Shrinkage in Post-Socialist East Germany?*, „Growth and Change” 2019, vol. 50, issue 4, s. 1460–1486.

¹⁷ H. Bailleul, G. Baudelle, J.-P. Josselin, *Editorial: Les petites villes européennes comme enjeu d’équité territoriale*, „Belgeo” 2019, 3, <https://doi.org/10.4000/belgeo.35110>.

w literaturze zarówno jako miejsca, w których spotykają się kultury, jak i źródła lokalnej tożsamości¹⁸.

Małe miasta w rozumieniu polskim i europejskim

W Polsce małe miasta definiowane są zazwyczaj jako miejscowości, które mają od 2 tys. do 20 tys. mieszkańców. Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) oraz innymi źródłami w Polsce jest ok. 600 małych miast¹⁹.

W krajach UE jako małe miasto (*town*) rozumiane są ośrodki liczące do 50 tys. mieszkańców (7973 miast), wśród których rozróżnia się 3 kategorie:

- najmniejsze (5–10 tys. mieszkańców; 61%),
- średnie (10–25 tys. mieszkańców; 30%),
- duże (25–50 tys. mieszkańców; 9%).

Zamieszkuje je łącznie 94 197 980 osób, tj. 21,4% populacji UE. Ośrodki powyżej 50 tys. mieszkańców traktowane są jako duże miasta (*cities*)²⁰.

Według danych z „Krajowej Polityki Miejskiej 2023” oraz analiz Instytutu Rozwoju Miast i Regionów uznaje się, że ok. 122 polskich miast jest w stanie silnej degradacji. Te miejscowości są często określane jako miasta tracące funkcje społeczno-gospodarcze. Są to głównie małe i średnie miasta, które doświadczyły procesów takich jak depopulacja, wysokie bezrobocie, a także pogorszenie jakości infrastruktury oraz usług publicznych²¹.

Problem depopulacji małych miast dotyczy praktycznie każdego kraju w Europie²². Programy rewitalizacyjne, wspierane przez fundusze Unii Europejskiej, mają na celu odwrócenie tych negatywnych procesów, zwłaszcza w kontekście poprawy jakości życia, ochrony dziedzictwa kulturowego oraz tworzenia nowych miejsc pracy.

¹⁸ E.M. Mach, P. Kubicki, *European Cities in the Process of Constructing and Transmitting European Cultural Heritage*, eds. E.M. Mach, P. Kubicki, Księgarnia Akademicka, Kraków 2022.

¹⁹ Od 1 stycznia 2024 r. 34 miejscowości uzyskały prawa miejskie, tym samym liczba miast w Polsce wyniosła 1013. Najwięcej wsi – 11 – zyskało status miasta w województwie mazowieckim. Zmiany te wprowadziło rozporządzenie Rady Ministrów z 27 lipca 2023 r. w sprawie ustalenia granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta, zmiany nazwy gminy oraz siedziby władz gminy (Dz.U. z 31 lipca 2023 r., poz. 1472). W Polsce jest wiele miast, które utraciły prawa miejskie, zazwyczaj w wyniku reform administracyjnych lub zmian historycznych, a następnie uzyskały je ponownie.

²⁰ L. Lecomte, L. Dijkstra, *Towns in Europe: A technical paper*, October 2023, s. 5, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/work/towns_in_europe_technical_paper.pdf [dostęp: 21.08.2024].

²¹ Forum Rozwoju Lokalnego, <https://forumrozwojulokalnego.pl/> [dostęp: 20.08.2024].

²² D.L. Stern, M. Dimitrov, *As Eastern Europe shrinks, rural Bulgaria is becoming a ghost land*, „Los Angeles Times”, 21.07.2020, <https://www.latimes.com/world-nation/story/2020-07-21/eastern-europe-population-decline-rural-bulgaria> [dostęp: 3.02.2025].

Teorie rozwoju miast w procesach rewitalizacji małych miast

We współczesnych procesach rewitalizacji wykorzystuje się szereg teorii rozwoju miast, które odnoszą się do zagadnień ich funkcjonalności, wzrostu i odnowy. Spośród funkcjonujących obecnie teorii wybrano te, które skupiają się na rozwoju społeczności lokalnych, ekonomii, funkcjonalności i współpracy istniejących miast. Teorie takie jak *green city*, *resilient city*, *smart city* z uwagi na obszerne występowanie w literaturze i oczywiste związki z rewitalizacją małych miast zostały w niniejszych badaniach pominięte.

1. Teoria zrównoważonego rozwoju (*Sustainable Development Theory*)²³

Teoria zrównoważonego (trwałego) rozwoju jest jedną z najważniejszych teorii we współczesnym dyskursie na poziomie światowym (Organizacja Narodów Zjednoczonych), rządowym, a także w sektorze prywatnym i organizacjach społeczeństwa obywatelskiego. Opiera się na równoważeniu potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń w trzech kluczowych obszarach: gospodarczym, społecznym i środowiskowym. W kontekście rewitalizacji małych miast oznacza to wdrażanie strategii, które promują zrównoważony rozwój, minimalizują negatywny wpływ na środowisko, jednocześnie wzmacniając lokalną gospodarkę i poprawiając jakość życia mieszkańców. W rewitalizacji małych miast teoria ta prowadzi obecnie do inwestycji w ekologiczne budownictwo, odnawialne źródła energii, efektywne gospodarowanie zasobami oraz promowanie lokalnych, zrównoważonych praktyk gospodarczych.

2. Teoria rozwoju endogenicznego (*Endogenous Development Theory*)²⁴

Jednym z najważniejszych pojęć z zakresu ekonomii jest teoria rozwoju endogenicznego. Zakłada ona, że wzrost gospodarczy zależy w głównej mierze od potencjału danego obszaru, a nie jedynie od czynników z zewnątrz. Oznacza to, że to sama społeczność lokalna i miejscowe instytucje mogą odegrać kluczową

²³ Zrównoważony rozwój – w sposób dosłowny – oznacza zdolność do utrzymania jakiejś jednostki, wyniku lub procesu w czasie. Jednak w literaturze dotyczącej rozwoju większość naukowców, badaczy i praktyków stosuje to pojęcie w odniesieniu do poprawy i utrzymania zdrowego systemu gospodarczego, ekologicznego i społecznego na rzecz rozwoju ludzkiego. To także efektywna i sprawiedliwa dystrybucja zasobów w ujęciu wewnątrz- i międzypokoleniowym wraz z prowadzeniem działalności społeczno-gospodarczej w ramach ograniczonego ekosystemu. J. Mensah, *Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review*, „Cogent Social Sciences” 2019, vol. 5, issue 1, article: 1653531, <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531>.

²⁴ R. Chandra, *Endogenous Growth in Historical Perspective. From Adam Smith to Paul Romer*, Palgrave Macmillan, Cham 2022, s. 251–281, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-83761-7>.

rolę w tworzeniu trwałego wzrostu ekonomicznego, przy wykorzystaniu współpracy i relacji zachodzących pomiędzy działającymi w regionie podmiotami gospodarczymi²⁵. Na tej teorii bazuje koncepcja gospodarki opartej na wiedzy (GOW, *Knowledge-based Economy*), która od końca lat 90. XX w. stawiana jest w opozycji do gospodarki tradycyjnej. GOW charakteryzują m.in.: globalny zakres konkurencyjności, innowacja i wiedza jako główne czynniki wzrostu, współpraca pomiędzy przedsiębiorstwami, ustawiczne kształcenie oraz szeroka specjalizacja i umiejętności interdyscyplinarne pracowników²⁶.

Teoria rozwoju endogenicznego zakłada, że rozwój miast powinien opierać się na wewnętrznych zasobach oraz potencjale lokalnych społeczności i władz, zamiast na zewnętrznych inwestycjach i wpływach. W kontekście rewitalizacji małych miast oznacza to wykorzystanie lokalnych zasobów, wiedzy, tradycji i przedsiębiorczości jako podstawy do rozwoju. Programy rewitalizacyjne mogą skupić się na wsparciu lokalnych przedsiębiorców, rozwijaniu unikalnych miejscowych produktów i usług oraz wzmacnianiu więzi społecznych. Omawiana teoria uwydatnia rolę innowacji, edukacji, badań naukowych i rozwijania umiejętności ludzi. Inwestycje w edukację, tworzenie nowych technologii i doskonalenie swoich umiejętności sprawia, że społeczeństwo staje się bardziej konkurencyjne na rynku światowym²⁷.

3. Teoria nowego urbanizmu (*New Urbanism*)

Nowy urbanizm to ruch promujący tworzenie gęstych, zróżnicowanych i dobrze zorganizowanych przestrzeni miejskich, które sprzyjają pieszym, wspólnotom oraz zrównoważonemu transportowi. Europejskie małe miasta są poniekąd idealnymi wzorcami dla teorii nowego urbanizmu, swoją formą urbanistyczną stojąc w opozycji do amerykańskich przedmieść i miast, których analiza doprowadziła do stworzenia nowych, zwartych kameralnych osiedli, jako antidotum na amerykańskie zjawisko *urban sprawl*²⁸. Nowy urbanizm charakteryzuje się powrotem do tradycyjnej, historycznej kompozycji miast, kładzie nacisk na ich rozwój w sposób, który łączy różne funkcje (mieszkalne, komercyjne,

²⁵ A. Balińska, *Turystyka wiejska w kontekście teorii rozwoju endogenicznego*, „Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. Roczniki Naukowe” 2016, t. XVIII, z. 2, s. 21–22.

²⁶ W. Florczak, *Koncepcja wzrostu endogenicznego i gospodarki opartej na wiedzy w naukach ekonomicznych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2009, t. LXXX, s. 216–217.

²⁷ Działania i inwestycje społeczeństwa oraz polityki publicznej kształtują długoterminowy wzrost ekonomiczny. Zrozumienie tych czynników może pomóc społeczeństwu i rządowi w budowaniu trwałego i zrównoważonego rozwoju gospodarczego. R. Grobelny, *Endogenne potencjały rozwoju zrównoważonego – wstęp*, Forum Rozwoju Lokalnego, https://forumrozwojulokalnego.pl/uploads/attachment/file/3280/Ryszard_Grobelny-prez.pdf [dostęp: 10.08.2024].

²⁸ Britannica, The Editors of Encyclopaedia, *Andrés Duany and Elizabeth Plater-Zyberk*, Encyclopedia Britannica, 30.04.2024, <https://www.britannica.com/biography/Andres-Duany-and-Elizabeth-Plater-Zyberk> [dostęp: 14.09.2024].

kulturalne) w bliskim sąsiedztwie²⁹. W rewitalizacji małych miast nowy urbanizm może inspirować do tworzenia wielofunkcyjnych centrów miast, które są łatwo dostępne pieszo, z rozwiniętą infrastrukturą społeczną i przyjazną przestrzenią publiczną. W literaturze obecna jest zarówno krytyka nowego urbanizmu za twierdzenia, że „dobry projekt może budować spójność społeczną i kapitał społeczny”, jak i pozytywna ocena – zwolennicy tego ruchu uznają jego znaczący wkład w projektowanie środowisk mających na celu poprawę jakości życia w mieście³⁰.

4. Teoria kreatywnej klasy Richarda Floridy³¹

Richard Florida w swojej teorii argumentuje, że miasta, które przyciągają i zatrzymują kreatywną klasę – ludzi związanych z innowacjami, sztuką, technologią i przedsiębiorczością – mają większe szanse na rozwój gospodarczy i społeczną dynamikę. Małe miasta mogą inwestować w inicjatywy kulturalne, edukacyjne i innowacyjne, które przyciągają kreatywnych ludzi i firmy, co może stymulować lokalną gospodarkę i ożywiać życie społeczne. Istnieje wiele przykładów małych miast, które swój rozwój i tożsamość wiążą z klasą kreatywną: np. Braga, dawna stolica Portugalii, czy artystyczny Kazimierz nad Wisłą. Obecnie, w dobie pracy zdalnej, każde atrakcyjne pod względem warunków mieszkaniowych małe miasto może stać się magnesem dla ludzi z klasy kreatywnej.

5. Teoria trzeciego miejsca (*Third Place Theory*) Ray'a Oldenburga

Teoria trzeciego miejsca odnosi się do przestrzeni, które nie są ani domem (pierwsze miejsce), ani miejscem pracy (drugie miejsce), ale stanowią ważne punkty spotkań i interakcji społecznych, takie jak kawiarnie, parki, biblioteki czy kluby. W rewitalizacji małych miast tworzenie i rozwijanie takich miejsc może ożywić życie społeczne, poprawić jakość życia i zintegrować lokalne społeczności. W kontekście rosnącej społeczności wirtualnej miejsca te są szczególnie ważne³².

²⁹ J. Grant, *Planning the Good Community: New Urbanism in Theory and Practice*, Routledge, London 2005, <https://doi.org/10.4324/9780203479469>.

³⁰ *Idem*, *New Urbanism*, [w:] *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, ed. J.D. Wright, 2nd edition, Elsevier, Amsterdam 2015, s. 809–814, <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.74021-9>.

³¹ Klasa kreatywna to postulat amerykańskiego teoretyka urbanistyki Richarda Floridy dla porzecznej klasy społeczno-ekonomicznej. Florida, profesor i szef Martin Prosperity Institute w Rotman School of Management na Uniwersytecie w Toronto, twierdzi, że klasa kreatywna jest kluczową siłą napędową rozwoju gospodarczego postindustrialnych miast w Stanach Zjednoczonych. R.L. Florida, *The rise of the creative class*, updated 2019 paperback ed., Basic Books, New York 2019.

³² E. Markiewicz, *Third Places in the Era of Virtual Communities*, „Studia Periegetica” 2019, nr 4(28), <https://doi.org/10.26349/st.per.0028.01>.

6. Teoria ekonomii miejsca (*Place-Based Economic Theory*)³³

Teoria ta koncentruje się na specyficznych cechach geograficznych i kulturowych danego miejsca jako kluczowych czynnikach w jego rozwoju. Zamiast stosować uniwersalne rozwiązania, rozwój powinien być dostosowany do unikalnych warunków i zasobów. Rewitalizacja może koncentrować się na wykorzystaniu wyjątkowych walorów małego miasta, takich jak lokalne dziedzictwo kulturowe, architektura, tradycje czy środowisko naturalne, aby stworzyć atrakcyjne miejsce do życia i pracy.

7. Teoria sieci miejskich (*Urban Network Theory*)

Teoria zakłada, że miasta nie funkcjonują w izolacji, ale są częścią większych sieci, w których mogą współpracować i wymieniać się zasobami. W kontekście małych miast oznacza to tworzenie partnerstw i powiązań z innymi miastami, regionami i globalnymi rynkami. Małe miasta mogą korzystać z sieci współpracy (np. w ramach inicjatyw regionalnych lub europejskich), aby wspólnie realizować projekty rozwojowe i dzielić się najlepszymi praktykami. Przykładem jest sieć małych miast *Cittaslow*³⁴, która szczególnie rozpowszechniła się we Włoszech, Niemczech i Polsce³⁵. Popularnością cieszy się również powstała w 2007 r. *Confederation of Towns and Municipalities of Europe* (CTME), skupiająca obecnie ponad 25 tys. miejscowości, 130 mln obywateli z pięciu krajów europejskich (Niemcy, Francja, Włochy, Rumunia i Węgry)³⁶. Według CTME małe miasta w Unii stoją przed podobnymi wyzwaniami – odpływem mieszkańców, stagnacją gospodarczą, brakami infrastrukturalnymi – i najodpowiedniejszym, oczekiwanym szczeblem działań naprawczych jest poziom europejski. W osiągnięciu celów zrównoważonego rozwoju (cyfryzacji, walki z globalnym ociepleniem i podziałami terytorialnym) to właśnie małe miasta odgrywają kluczową rolę.

8. Idea miasta zwartego (*Compact City*)

Koncepcja miasta zwartego narodziła się w latach 70. XX w. w Stanach Zjednoczonych i stała się istotnym elementem nowego urbanizmu. Termin ten został wprowadzony przez dwóch amerykańskich matematyków – George’a Dantzigą

³³ M. v. Ehrlich, H.G. Overman, *Place-Based Policies and Spatial Disparities across European Cities*, „Journal of Economic Perspectives” 2020, vol. 34, no. 3, s. 128–149, <https://doi.org/10.1257/jep.34.3.128>.

³⁴ K. Mazur-Belzyt, *Współczesne podstawy rozwoju małych miast na przykładzie sieci miast Cittaslow*, „Problemy Rozwoju Miast” 2014, nr 3, s. 39–45.

³⁵ U. Kaczmarek, T. Kaczmarek, *Geneza i przesłanki członkostwa małych miast w sieci Cittaslow. Przykłady z Niemiec, Włoch i Polski*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna” 2024, t. 18, nr 69, s. 215–233, <https://doi.org/10.14746/rpr.2024.69.13>.

³⁶ Confederation of Towns and Municipalities of Europe, <http://smalltowns.eu/> [dostęp: 20.08.2024].

i Thomasa L. Saaty'ego³⁷. Pochodnymi tej idei są koncepcje miasta 15- czy 10-minutowego³⁸. Koncepcja *Compact City* opiera się na zróżnicowanym funkcjonalnie (mieszanym) wykorzystaniu gruntów, dostępności obszarów mieszkaniowych do szerokiego wachlarza usług, stosunkowo wysokiej gęstości zabudowy, wspieraniu i rewitalizacji historycznych centrów miejskich rozumianych jako element lokalnej tożsamości, wsparciu systemu transportu publicznego, w którym znaczącą rolę odgrywa przemieszczanie się pieszo lub za pomocą środków indywidualnej mikromobilności.

W rewitalizacji małych miast koncepcja ta może znaleźć zastosowanie jako podstawowa wytyczna dla kształtowania obszarów zabudowy, transportu publicznego czy dystrybucji usług.

Polityka Unii Europejskiej w kontekście rozwoju małych miast

Według raportu Komisji Europejskiej z 2023 r. na temat jakości życia w miastach europejskich mniejsze miasta są postrzegane jako lepsze miejsca do życia, a „[...] szczęście i dobre samopoczucie ludzi wzrasta w miastach mniejszych niż 250 000 mieszkańców”³⁹.

Unia Europejska podejmuje szereg działań, które mają na celu poprawę życia mieszkańców małych miast i obszarów wiejskich. Wśród inicjatyw i programów powiązanych z ideą rozwoju zrównoważonego na pierwszy plan wysuwa się polityka spójności. Polityka spójności UE⁴⁰ na lata 2021–2027 wprowadza nowe priorytety i programy finansowe, które wspierają także rozwój małych miast. Jej kluczowe cele to zielona transformacja, cyfrowa transformacja oraz społeczna i ekonomiczna odporność. W ramach polityki spójności Unia wspiera programy mające na celu wzmacnianie lokalnych gospodarek, tworzenie miejsc pracy oraz integrację społeczną, co jest szczególnie istotne dla małych miast borykających się z wyludnieniem czy starzeniem się społeczeństwa.

Polityka spójności to jedna z głównych polityk UE, której celem jest zmniejszanie różnic w poziomie rozwoju między regionami. Fundusze strukturalne,

³⁷ K. Ogrodnik, *Idea miasta zwartego – definicja, główne założenia, aktualne praktyki*, „Architecturae et Artibus” 2015, nr 4, s. 35–42 oraz: Studenckie Koło Naukowe „Ką”, *Miasto zwarte (Compact City)*, Plan Działań dla Miast. Instytut Rozwoju Miast i Regionów, 10.09.2022, <https://pdm.irmir.pl/narzedziownik/lad-przestrzenny-i-urbanistyka/miasto-zwarte-compact-city> [dostęp: 10.08.2024].

³⁸ *Compact cities: Sustainable urban forms for developing countries*, eds. M. Jenks, R. Burgess, Spon, London 2000.

³⁹ P. Mišura, *Small cities, the potential best place to live in Europe?*, urban.eu, 11.01.2024, <https://urbact.eu/small-cities-potential-best-place-live-europe> [dostęp: 23.01.2025]. Tłum. E.P.

⁴⁰ K. Schwarz, *Spójność gospodarcza, społeczna i terytorialna*, Noty tematyczne o Unii Europejskiej – Parlament Europejski, 10.2023, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/93/spojnosc-gospodarcza-spoeczna-i-terytorialna> [dostęp: 10.08.2024].

takie jak Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR) i Europejski Fundusz Społeczny (EFS), są wykorzystywane do finansowania projektów na obszarach wiejskich i w małych miastach, w obszarach takich jak infrastruktura, rozwój przedsiębiorczości, edukacja i innowacje. W ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) finansowane są programy rozwoju obszarów wiejskich, które mają na celu wspieranie rolnictwa, ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. Programy te obejmują działania na rzecz poprawy infrastruktury, dostępu do usług i promowania lokalnych inicjatyw gospodarczych.

Inicjatywą szczególnie istotną, wspieraną przez UE, jest program LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność 2023–2027 (RLKS)⁴¹. Jego celem jest mobilizacja i aktywizacja lokalnych społeczności w małych miastach i na obszarach wiejskich. Przez podejście oddolne LEADER wspiera lokalne strategie rozwoju, które są dostosowane do specyficznych potrzeb i potencjału danego obszaru.

UE promuje rozwój infrastruktury cyfrowej, takiej jak szybki Internet, w celu zwiększenia dostępności i konkurencyjności małych miast i obszarów wiejskich. Dostęp do szerokopasmowego Internetu jest kluczowy dla rozwoju edukacji, zdrowia i przedsiębiorczości na terenach małych miast. Oferuje się w tym zakresie różnorodne programy wsparcia dla małych i średnich przedsiębiorstw, które są podstawą lokalnej gospodarki. Programy te obejmują finansowanie, doradztwo oraz wsparcie w zakresie innowacji i eksportu.

Ważnym obszarem są inicjatywy ekologiczne. W ramach Europejskiego Zielonego Ładu UE promuje zrównoważony rozwój na obszarach wiejskich i w małych miastach. Programy takie jak np. LIFE⁴² wspierają projekty związane z ochroną środowiska, zrównoważonym rolnictwem, gospodarką o obiegu zamkniętym i odnawialnymi źródłami energii.

Poprawa jakości życia jest celem polityki unijnej w ramach licznych, często krótkotrwałych projektów związanych z polepszeniem jakości życia mieszkańców małych miast, w tym w obszarze ochrony zdrowia, edukacji, kultury i sportu. Działania mają na celu także wspieranie zrównoważonego rozwoju miast i zwiększanie ich atrakcyjności jako miejsc do życia i pracy.

Najbardziej aktualnym programem unijnym dotyczącym rewitalizacji miast jest Europejski Program Współpracy Terytorialnej dla Zrównoważonego Rozwoju Obszarów Miejskich (URBACT)⁴³, który wspiera zrównoważony rozwój miast, w tym małych i średnich, w całej Europie. Początkowo program skierowany był do miast przekraczających 20 tys. mieszkańców, a partycy-

⁴¹ Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, *LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS)*, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/-leaderrozwoj-lokalny-kierowany-przez-spolecznosc-rlks> [dostęp: 10.08.2024].

⁴² Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, *Zakres programu*, <https://www.gov.pl/web/nfosigw/zakres-programu> [dostęp: 10.08.2024].

⁴³ URBACT, <https://urbact.eu/> [dostęp: 10.08.2024].

pacja społeczna była jednym z najbardziej istotnych narzędzi promowanych w programie⁴⁴.

Czwarta edycja programu – URBACT IV (2021–2027) – koncentruje się na wymianie wiedzy i dobrych praktyk między miastami, umożliwiając im rozwijanie i wdrażanie zintegrowanych strategii rozwoju miejskiego. Główne cele programu to:

1. Zrównoważony rozwój miast: promowanie strategii, które łączą kwestie gospodarcze, społeczne i środowiskowe, by zapewnić trwały rozwój małych miast.
2. Wzmacnianie zdolności administracyjnych: URBACT IV oferuje szkolenia, narzędzia i zasoby, które mają pomóc władzom miejskim w lepszym planowaniu i realizacji projektów rewitalizacyjnych.
3. Wymiana doświadczeń: program zachęca do współpracy między miastami, umożliwiając dzielenie się doświadczeniami i wypracowanymi rozwiązaniami w zakresie rewitalizacji.
4. Włączanie mieszkańców: program kładzie nacisk na aktywne zaangażowanie lokalnych społeczności w procesy rewitalizacyjne, co ma na celu zwiększenie efektywności wdrażanych działań.

Francuski program „Petites Villes de Demain”⁴⁵ jako modelowa procedura dobrych praktyk

Na tle całej Unii Europejskiej w zakresie rewitalizacji małych miast wyróżnia się Francja. W 2018 r. zainicjowano tam program „Action Coeur de Ville” (Akcja: serce miasta), w ramach którego na przebudowę, rewitalizację i zwiększenie atrakcyjności centralnych części miast przeznaczono ponad 5 mld euro. Z programu skorzystały dotychczas 234 miasta, do 2026 r. planuje się dofinansowanie w wysokości 2,5 mld euro⁴⁶.

Francuski program „Petites Villes de Demain” jest jednym z najbardziej znanych i skutecznych przykładów inicjatyw związanych z rewitalizacją miast. Program uruchomiony w 2020 r. został opracowany w celu wspierania małych miast i gmin w stawianiu czoła wyzwaniom związanym z przekształceniami społecznymi, demograficznymi i ekologicznymi. Program prowadzony jest przez Narodową Agencję ds. Spójności Terytorialnej (Agence nationale de la cohésion des territoires, ANCT) na terenie całego kraju. Głównym celem projektu jest

⁴⁴ M. Hanzl, *Partycypacja społeczna w planowaniu przestrzennym w europejskim programie wspólnotowym URBACT*, „Zarządzanie Krajobrazem Kulturowym” 2008, nr 10, s. 567–578.

⁴⁵ Agence nationale de la cohésion des territoires, *Petites villes de demain*, <https://agence-cohesion-territoires.gouv.fr/petites-villes-de-demain-45> [dostęp: 10.08.2024].

⁴⁶ Agence nationale de la cohésion des territoires, *Action cœur de ville*, <https://agence-cohesion-territoires.gouv.fr/action-coeur-de-ville-42> [dostęp: 10.08.2024].

zapewnienie gminom wiejskim liczącym mniej niż 20 tys. mieszkańców środków na realizację projektów rewitalizacyjnych, a tym samym pomoc w odzyskaniu dynamiki i atrakcyjności najmniejszych miast⁴⁷. Program poszerzono o dziedzictwo kulturowe, co pomaga gminom wiejskim uczynić ze swojego dziedzictwa źródło inspiracji dla rewitalizacji i zwiększenia atrakcyjności miejsca.

Głównym efektem programu PVD jest zahamowanie wyludniania się małych miast. Podjęte działania obejmują modernizację infrastruktury, rozwój usług publicznych, działania edukacyjne oraz wprowadzenie nowych technologii. Program wspiera również lokalne inicjatywy gospodarcze, pomagając małym przedsiębiorstwom rozwijać się i tworzyć nowe miejsca pracy. Wśród działań możemy zauważyć: renowację istniejących i budowę nowych szkół (np. w Mayenne) oraz obiektów sportowych (np. w Louvres, Vendôme), organizację festiwali i wydarzeń kulturalnych opartych na lokalnych tradycjach (np. Semur-en-Auxois i festiwal sportów średniowiecznych w nawiązaniu do Olimpiady w 2024 r.), wpieranie lokalnego handlu w centrach historycznych (np. w Dourdan) czy przebudowy i zazielenianie stref publicznych (np. w Carrère).

Dzięki programowi „Petites Villes de Demain” udało się zwiększyć zatrudnienie i ożywić lokalną gospodarkę w wielu mniejszych miejscowościach. PVD promuje ekologiczne projekty, takie jak poprawa efektywności energetycznej budynków, rozwój odnawialnych źródeł energii oraz ochronę środowiska. Te działania nie tylko poprawiają jakość życia, ale także przygotowują miasta na wyzwania związane ze zmianami klimatycznymi. Ważnym elementem programu jest wzmacnianie zarządzania lokalnego przez wsparcie techniczne i doradcze dla władz lokalnych, co umożliwia bardziej efektywne zarządzanie i realizację projektów. Osiągnięte efekty w ramach programu PVD są przykładem, jak skutecznie można wspierać małe społeczności w adaptacji do zmieniających się warunków społecznych, gospodarczych i środowiskowych.

Ważną cechą programu jest jego inicjowanie, opracowywanie i zatwierdzanie na poziomie lokalnym. Każdy z projektów ma innych lokalnych partnerów i różne źródła finansowania. W okresie selekcji stosuje się różne metody wyboru miast we współpracy z radami regionalnymi i krajowymi, aby odpowiednio połączyć program z już uruchomionymi inicjatywami regionalnymi lub krajowymi.

W nawiązaniu do teorii sieci miejskich ośrodki skupione wokół programu PVD mają możliwość przystąpić do *Club des Petites Villes de Demain* w celu promowania innowacji, wymiany doświadczeń i dobrych praktyk między uczestnikami programu. Jest to część usług oferowanych przez program, umożliwiającą dzielenie się doświadczeniami i rozwój kompetencji beneficjentów, gdzie dzięki wsparciu inżynierskiemu i tematycznemu istnieje możliwość wyboru konkretnych narzędzi w projektach rewitalizacji.

⁴⁷ Portail du patrimoine par la Fondation du patrimoine, *Le programme Petites villes de demain et patrimoine (PVD)*, <https://www.portailpatrimoine.fr/resource/866/programme-petites-villes-de-demain> [dostęp: 12.09.2024].

Tabela 1. Powiązanie spodziewanych rezultatów efektów realizacji projektów rewitalizacyjnych małych miast z założeniami wybranych teorii urbanistycznych. Kolor czerwony oznacza niewielki stopień powiązania, żółty – średni, zielony – wysoki

		Teoria							
Spodziewane efekty realizacji		zrównoważony rozwój	rozwój endogeniczny	nowy urbanizm	kreatywna klasa	trzecie miejsce	ekonomia miejsca	sieci miejskie	miasto zwarte
Efekty dla lokalnej społeczności	Dostępność przestrzeni publicznych								
	Partycypacja społeczna								
	Dostępność informatyczna								
	Wzmacnianie zdolności administracyjnych na poziomie lokalnym								
	Wymiana doświadczeń								
	Ochrona dziedzictwa kulturowego								
	Modernizacja infrastruktury, rozwój usług publicznych								
	Wspieranie właścicieli publicznych								
	Wspieranie właścicieli prywatnych								
	Integracja społeczna, walka z marginalizacją								
	Zmiany demograficzne (zatrzymanie depopulacji, powrót mieszkańców, przyciąganie młodszych mieszkańców)								
	Poprawa efektywności energetycznej budynków, rozwój odnawialnych źródeł energii oraz ochrona środowiska								
Efekty dla tkanki miejskiej	Różnorodność funkcji w bliskim sąsiedztwie (mieszkalne, komercyjne, kulturalne)								
	Zachowanie, ochrona i wykorzystanie lokalnego dziedzictwa materialnego								
	Wspieranie transportu publicznego i mikromobilności								
	Poprawa infrastruktury (drogi, chodniki, place, funkcjonalność przestrzeni publicznych)								
	Modernizacja budynków mieszkalnych								

Źródło: opracowanie własne.

Program wsparcia inżynierskiego ma na celu renowację obiektów dziedzictwa kulturowego (np. stworzenia w nich innowacyjnych miejsc o funkcji kultury, do organizacji wydarzeń, edukacji, coworkingu itp.). Drugim istotnym zadaniem jest wspieranie właścicieli publicznych lub prywatnych w zakresie możliwości wykonalności ich projektów inwestycyjnych, przy czym zarządzanie powierzane jest podmiotom prywatnym. Program zaleca spotkania między właścicielami publicznymi a prywatnymi podmiotami, inwestorami i operatorami, a także pomaga w ich organizacji. Ważnym elementem technicznym jest zaproponowanie modeli ekonomicznych, dostosowanych do specyfiki zabytkowych budynków, w których sektor publiczny i prywatny łączą się w celu zminimalizowania wydatków publicznych (np. na cele turystyczne przy zachowaniu dostępności dla społeczności lokalnej). Istotą praktycznych wskazań „inżynierskich” jest również czerpanie inspiracji z miejsca, przywoływanie historii i wiązanie przyszłości z przeszłością. W tym celu przeprowadzana jest szczegółowa analiza kontekstu kulturowego danego miejsca (oferta turystyczna i rozrywkowa, ekosystem stowarzyszeniowy, mapowanie zaangażowanych podmiotów), aby w pełni wykorzystać lokalny potencjał. Zwiększa to szansę na to, że przyszły projekt będzie wspierany i oczekiwany przez wszystkich.

Podsumowanie

Powiązanie spodziewanych rezultatów efektów realizacji projektów rewitalizacyjnych małych miast z założeniami wybranych teorii urbanistycznych wskazuje na silne związki większości z nich. Próbę określenia wagi tych powiązań przedstawiono w tabeli 1. Można zauważyć, że większość teorii opartych na założeniach społecznych, ekonomicznych i gospodarczych jest silnie skorelowana z polityką rozwojową miast. Teorie urbanistyczne coraz bardziej opierają się na założeniach funkcjonalnych, środowiskowych, społecznych i ekonomicznych, a w mniejszym stopniu dotyczą rodzaju i formy zabudowy. Rozwój miast w UE kształtują różne teorie urbanistyczne wpływające na konkretne polityki, strategie i inwestycje. Każda z tych teorii wnosi inne wartości i zasady, co prowadzi do różnorodności podejść skutkujących w większości spójnymi efektami realizacji programów rewitalizacji.

Mobilność, różnorodność społeczna, ochrona dziedzictwa kulturowego i tworzenie dynamicznych przestrzeni publicznych to kwestie, które wymagają innowacyjnego i przyszłościowego podejścia. W świecie, który nieustannie ewoluuje, w którym zmiany następują po sobie w szaleńczym tempie, kontekst sam w sobie staje się zmienną. W ciągu ostatnich kilku dziesięcioleci poczyniono postępy w kierunku zrównoważonego rozwoju. Nowe podejścia do planowania urbanistycznego umożliwiają poprawę jakości kompozycji urbanistycznych, przy jednoczesnym zaspokojeniu zapotrzebowania na rozwój w zakresie mieszkalnictwa,

działalności gospodarczej i usług. Interesariuszami tych zmian są mieszkańcy. Ich nawyki związane ze stylem życia mogą być siłą napędową lub odwrotnie, mogą być przeszkodą w zmianie. Kluczowe dla nowoczesnych miast są dynamiczne przestrzenie publiczne, które sprzyjają integracji społecznej, poprawiają jakość życia mieszkańców oraz mogą służyć różnym celom w zależności od potrzeb.

Rozwój małych miast europejskich w XXI w. niesie ze sobą zarówno szanse, jak i zagrożenia. Ważne będzie podejmowanie działań, które wykorzystają dostępne możliwości, jednocześnie minimalizując ryzyka. Współpraca z lokalnymi społecznościami, długoterminowe planowanie oraz zrównoważony rozwój stanowią fundamenty, na których można budować przyszłość małych miast w Polsce.

Porównanie małych miast w Polsce z miasteczkami w innych krajach europejskich można przeprowadzić na kilku płaszczyznach, takich jak wielkość, struktura demograficzna, infrastruktura, jakość życia, a także podejście do urbanistyki i rewitalizacji. Większość polskich i europejskich miasteczek boryka się z problemami demograficznymi. W krajach takich jak Niemcy, Francja czy Włochy małe miasta często mają lepiej rozwiniętą infrastrukturę i większe możliwości finansowe przeznaczone na rozwój. W niektórych krajach, takich jak Szwajcaria, małe miasta są znane z wysokiej jakości życia i dobrze rozwiniętej infrastruktury.

Wiele małych miast w Polsce zmaga się z problemem starzejącego się społeczeństwa oraz ujemnym przyrostem naturalnym. Młodsze pokolenia często migrują do większych miast w poszukiwaniu lepszych możliwości. Podobnie wygląda sytuacja w innych krajach Europy, wyjątkiem są Szwecja czy Dania, gdzie miasteczka mogą przyciągać młodych ludzi dzięki lepszym warunkom życia, czy też lepszemu dostępowi do edukacji i pracy.

W Polsce miasteczka borykają się z problemami związanymi z przestarzałą infrastrukturą, co może ograniczać ich rozwój. Usługi publiczne, takie jak transport, edukacja czy opieka zdrowotna, są często mniej dostępne niż w większych ośrodkach. W krajach takich jak Holandia czy Niemcy małe miasta mają dobrze rozwiniętą infrastrukturę, co sprzyja dobrej jakości życia. Wiele z nich korzysta z nowoczesnych rozwiązań w zakresie transportu publicznego i zrównoważonego rozwoju. Jednym z działań rewitalizacyjnych jest uspołecznianie przestrzeni publicznych przez nadawanie im nowych znaczeń oraz umożliwianie mieszkańcom wyboru kierunków przekształceń. Odkrywana na nowo lokalność jest pożądanym potencjałem do budowania narracji o jakości przestrzeni i miejsca.

Bibliografia

- Agence nationale de la cohésion des territoires, *Action cœur de ville*, <https://agence-cohesion-territoires.gouv.fr/action-coeur-de-ville-42> [dostęp: 10.08.2024].
- Agence nationale de la cohésion des territoires, *Petites villes de demain*, <https://agence-cohesion-territoires.gouv.fr/petites-villes-de-demain-45> [dostęp: 10.08.2024].

- Association des Petites Villes de France, *La Confédération des Petites Villes de l'Union européenne*, <https://www.apvf.asso.fr/lapvf/la-confederation-des-petites-villes-de-l-union-europeenne/> [dostęp: 12.08.2024].
- Augustyn A., *Polityka miejska w Polsce w świetle polityki spójności UE na lata 2014–2020*, „Problemy Rozwoju Miast” 2012, R. IX, z. 2, s. 7–15.
- Bailleul H., Baudelle G., Josselin J.-P., *Editorial: Les petites villes européennes comme enjeu d'équité territoriale*, „Belgeo” 2019, no. 3, <https://doi.org/10.4000/belgeo.35110>.
- Balińska A., *Turystyka wiejska w kontekście teorii rozwoju endogenicznego*, „Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu. Roczniki Naukowe” 2016, t. XVIII, z. 2, s. 21–26.
- Bartosiewicz B., Kamiński T., *Wykorzystanie funduszy unijnych w małych miastach w Polsce w latach 2007–2013 – ujęcie przestrzenne*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2014, nr 18, s. 3–22.
- Bell D., Jayne M., *Small Cities? Towards a Research Agenda*, „International Journal of Urban and Regional Research” 2009, vol. 33, issue 3, s. 683–699, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2009.00886.x>.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia, *Andrés Duany and Elizabeth Plater-Zyberk*, Encyclopedia Britannica, 30.04.2024, <https://www.britannica.com/biography/Andres-Duany-and-Elizabeth-Plater-Zyberk> [dostęp: 14.08.2024].
- Chandra R., *Endogenous Growth in Historical Perspective. From Adam Smith to Paul Romer* Palgrave Macmillan, Cham 2022, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-83761-7>.
- Chądzyńska E., *Wpływ funduszy Unii Europejskiej na rozwój małych miast dolnośląskich w okresie 2004–2012*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2014, nr 18, s. 75–89.
- Compact cities: Sustainable urban forms for developing countries*, eds. M. Jenks, R. Burgess, Spon, London 2000.
- Confederation of Towns and Municipalities of Europe, <http://smalltowns.eu/> [dostęp: 20.08.2024].
- Durand C., *Petites villes de demain: un programme au service de la revitalisation des petites villes et de la création de projets de territoires*, „Architecture, aménagement de l'espace” 2023, dumas-04157652.
- Ehrlich M. v., Overman H.G., *Place-Based Policies and Spatial Disparities across European Cities*, „Journal of Economic Perspectives” 2020, vol. 34, no. 3, s. 128–149, <https://doi.org/10.1257/jep.34.3.128>.
- European Cities in the Process of Constructing and Transmitting European Cultural Heritage*, eds. E.M. Mach, P. Kubicki, Księgarnia Akademicka, Kraków 2022.
- Europejska Rada Urbanistów, *Nowa Karta Ateńska 2003. Wizja miast XXI w.*, Lizbona, 20 listopada 2003 r., tłum. z fr. S. Wyganowski, przekł. porównawczy z edycji ang. i red. S. Furman, B. Wyporek, Towarzystwo Urbanistów Polskich.
- Farelnik E., *Contemporary concepts of small town development*, „Ekonomia i Prawo. Economics and Law” 2023, vol. 22, issue 3, s. 497–515, <https://doi.org/10.12775/EiP.2023.027>.

- Florczak W., *Koncepcja wzrostu endogenicznego i gospodarki opartej na wiedzy w naukach ekonomicznych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2009, t. LXXX, s. 215–239.
- Florida R.L. *The rise of the creative class*, updated 2019 paperback ed., Basic Books, New York 2019.
- Forum Rozwoju Lokalnego, <https://forumrozwojulokalnego.pl/> [dostęp: 20.08.2024].
- Grant J.L., *New Urbanism*, [w:] *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, ed. J.D. Wright, 2nd edition, Elsevier, Amsterdam 2015, s. 809–814, <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.74021-9>.
- Grant J., *Planning the Good Community: New Urbanism in Theory and Practice*, Routledge, London 2005, <https://doi.org/10.4324/9780203479469>.
- Grobelny R., *Endogenne potencjały rozwoju zrównoważonego – wstęp*, Forum Rozwoju Lokalnego, https://forumrozwojulokalnego.pl/uploads/attachment/file/3280/Ryszard_Grobelny-prez.pdf [dostęp: 10.08.2024].
- Grossmann K., Mallach A., *The small city in the urban system: complex pathways of growth and decline*, „Geografiska Annaler: Series B, Human Geography” 2021, vol. 103, issue 3, s. 169–175, <https://doi.org/10.1080/04353684.2021.1953280>.
- Hanzl M., *Partycypacja społeczna w planowaniu przestrzennym w europejskim programie wspólnotowym URBACT*, „Zarządzanie Krajobrazem Kulturowym” 2008, nr 10, s. 567–578.
- Heider B., *What Drives Urban Population Growth and Shrinkage in PostSocialist East Germany?*, „Growth and Change” 2019, vol. 50, issue 4, s. 1460–1486.
- Kaczmarek U., Kaczmarek T., *Geneza i przesłanki członkostwa małych miast w sieci Cittàslow. Przykłady z Niemiec, Włoch i Polski*. „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna” 2024, t. 18, nr 69, s. 215–233, <https://doi.org/10.14746/rrpr.2024.69.13>.
- Lecomte L., Dijkstra L., *Towns in Europe: A technical paper*, October 2023, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/work/towns_in_europe_technical_paper.pdf [dostęp: 21.08.2024].
- Lorens P., *Civilizing the public participation practice in post-transition countries*, „IOP Conference Series: Materials Science and Engineering” 2019, vol. 603, 052048, <https://doi.org/10.1088/1757-899X/603/5/052048>.
- Lorens P., *Równoważenie rozwoju przestrzennego miast w Polsce*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN” 2015, nr 161, s. 75–81.
- Markiewicz E., *Third Places in the Era of Virtual Communities*, „Studia Periegetica” 2019, nr 4(28), <https://doi.org/10.26349/st.per.0028.01>.
- Mazur-Belzyt K., *Równoważenie rozwoju małego miasta w XXI wieku – ujęcie teoretyczne*, „Studia Miejskie” 2016, t. 22, s. 23–34.
- Mazur-Belzyt K., *Współczesne podstawy rozwoju małych miast na przykładzie sieci miast Cittàslow*, „Problemy Rozwoju Miast” 2014, R. XI, z. 3, s. 39–45.
- Mensah J., *Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review*, „Cogent Social Sciences” 2019, vol. 5, issue 1, article: 1653531, <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531>.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, *LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS)*, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/-leaderrozwoj-lokalny-kierowany-przez-spolecznosc-rlks> [dostęp: 10.08.2024].
- Miśura P., *Small cities, the potential best place to live in Europe?*, urbact.eu, 11.01.2024, <https://urbact.eu/small-cities-potential-best-place-live-europe> [dostęp: 23.01.2025].

- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, *Zakres programu*, <https://www.gov.pl/web/nfosigw/zakres-programu> [dostęp: 10.08.2024].
- Ogrodnik K., *Idea miasta zwartej – definicja, główne założenia, aktualne praktyki*, „Architecturae et Artibus” 2015, nr 4, s. 35–42.
- Pancer-Cybulska E., *Miasta w polityce spójności Unii Europejskiej*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2014, t. 3, nr 37, s. 127–135.
- Portail du patrimoine par la Fondation du patrimoine, *Le programme Petites villes de demain et patrimoine (PVD)*, <https://www.portailpatrimoine.fr/resource/866/programme-petites-villes-de-demain> [dostęp: 12.09.2024].
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 27 lipca 2023 r. w sprawie ustalenia granic niektórych gmin i miast, nadania niektórym miejscowościom statusu miasta, zmiany nazwy gminy oraz siedziby władz gminy (Dz.U. z 31 lipca 2023 r., poz. 1472).
- Schwarz K., *Spójność gospodarcza, społeczna i terytorialna*, Noty tematyczne o Unii Europejskiej – Parlament Europejski, 10.2023, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/93/spojnosc-gospodarcza-spoeczna-i-terytorialna> [dostęp: 10.08.2024].
- Solarek K., *Współczesne koncepcje rozwoju miasta*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 2011, t. 56, z. 4, s. 51–71.
- Stern D.L., Dimitrov M., *As Eastern Europe shrinks, rural Bulgaria is becoming a ghost land*, „Los Angeles Times”, 21.07.2020, <https://www.latimes.com/world-nation/story/2020-07-21/eastern-europe-population-decline-rural-bulgaria> [dostęp: 3.02.2025].
- Studenckie Koło Naukowe „Kąt”, *Miasto zwarte (Compact City)*, Plan Działań dla Miast. Instytut Rozwoju Miast i Regionów, 10.09.2022, <https://pdm.irmir.pl/narzedziownik/lad-przestrzenny-i-urbanistyka/miasto-zwarte-compact-city> [dostęp: 10.08.2024].
- URBACT, <https://urbact.eu/> [dostęp: 10.08.2024].
- Wajda M., *Polityka miejska w nowej perspektywie finansowej Unii Europejskiej 2021–2027: ewolucja czy rewolucja we wspieraniu miast?*, „Studia z Polityki Publicznej” 2023, t. 10, nr 2, s. 9–27, <https://doi.org/10.33119/KSzPP/2023.2.1>.
- Wybrane teorie urbanistyki współczesnej*, red. P. Lorens, I. Mironowicz, Akapit-DTP, Gdańsk 2013.